

Коваленко Дмитро Іванович

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Коваленко Дмитрий Иванович

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Kovalenko Dmytro

*PhD, Associate Professor
Kyiv National University of Technology and Design*

Нехороших Владислав Олександрович

Київський національний університет технологій та дизайну

Нехороших Владислав Александрович

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Nekhoroshykh Vladyslav

Kyiv National University of Technology and Design

**ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ**

**ОЦЕНКА УРОВНЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

**ASSESSMENT OF THE LEVEL OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY
OF THE ENTERPRISE IN CONDITIONS OF INSTABILITY:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT**

Анотація. У науковій праці подано огляд методичних підходів до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства. Серед них провідними у визначенні основних показників фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний (інвестиційний), циклічний, системний, інфраструктурний (кластерний) та процесний. Визначено можливості експертних підходів (методу експертних оцінок) до визначення рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Показано, що провідними у визначенні основних показників фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний, циклічний, системний, інфраструктурний, кластерний та процесний підходи. Наведено узагальнення методик формалізованої оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства (експрес-аналіз, моделювання, регресійний аналіз, експертних оцінок, трендовий тощо).

Доведено, що загострення стану фінансово-економічної безпеки виникає внаслідок ухвалення неадекватних управлінських рішень, зокрема щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів. Запропоновано до використання методики прогнозування фінансово-економічної безпеки підприємства на основі врахування фактору часу (часового критерію), протягом якого має відбуватися реакція керівництва підприємства (у формі ухвалення та впровадження управлінських рішень) на загрози фінансово-економічного характеру.

Вказано, що оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства має супроводжуватися даними глибокого аналізу окремих сторін фінансово-економічної діяльності підприємства (аналіз платоспроможності, аналіз кредитоспроможності, аналіз рентабельності капіталу тощо). Слід враховувати наростання загроз, які пов'язані з так званими «неекономічними впливами» на роботу підприємства.

Ключові слова: підприємство, фінансово-економічна безпека, фінансовий ризик, оцінка рівня фінансово-економічної безпеки підприємства.

Аннотация. В научной работе представлен обзор методических подходов к оценке уровня финансово-экономической безопасности предприятия. Среди них ведущими в определении основных показателей финансово-экономической безопасности хозяйствующего субъекта является ресурсный (инвестиционный), циклический, системный, инфраструктурный (кластерный) и процессный. Определены возможности экспертных подходов (методом экспертных оценок) для определения уровня финансово-экономической безопасности предприятия.

Показано, что ведущими в определении основных показателей финансово-экономической безопасности хозяйствующего субъекта является ресурсный, циклический, системный, инфраструктурный, кластерный и процессный подходы. Приведены обобщения методик формализованной оценки уровня финансово-экономической безопасности предприятия (экспресс-анализ, моделирование, регрессионный анализ, экспертных оценок, трендовый и т. п.).

Доказано, что обострение состояния финансово-экономической безопасности возникает в результате принятия неадекватных управленческих решений, в частности относительно привлечения и рационального использования финансовых ресурсов. Предложено использование методики прогнозирования финансово-экономической безопасности предприятия на основе учета фактора времени (временного критерия), в течение которого должно происходить реакция руководства предприятия (в форме принятия и внедрения управленческих решений) на угрозы финансово-экономического характера.

Указано, что оценка уровня финансово-экономической безопасности предприятия должна сопровождаться данными глубокого анализа отдельных сторон финансово-экономической деятельности предприятия (анализ платежеспособности, анализ кредитоспособности, анализ рентабельности капитала и тому подобное). Следует учитывать нарастание угроз, которые связаны с так называемыми «неэкономическими воздействиями» на работу предприятия.

Ключевые слова: предприятие, финансово-экономическая безопасность, финансовый риск, оценка уровня финансово-экономической безопасности предприятия.

Summary. In scientific work the review of methodological approaches to the assessment of the level of financial and economic security of the enterprise is represented. The resource (investment), circular, system, infrastructure (cluster) and process approaches are the leading in the determination of the main indicators of economic security of business entity among them. Opportunities of expert approaches (method of expert evaluations) are identified to determine the level of financial and economic security of the enterprise.

It is shown, that the leading in determination of the main figures of financial-economic security entity are resource, circular, system, infrastructure, cluster and process approaches. The generalized methods of the formalized evaluation of the level of financial and economic security of the enterprise (Express-analysis, modeling, regression analysis, expert assessments, trending, etc.) are represented.

It is proved, that the exacerbation of state of financial-economic security is caused by the adoption of inappropriate management decisions, particularly regarding the attraction and efficient use of financial resources. We propose the use of methods of forecasting of financial and economic security of the enterprise on the basis of accounting time factor (temporal criterion), during which the reaction of the company's management has to happen (in the form of the adoption and implementation of managerial decisions) on threats to the financial-economic nature.

It is provided, that the assessment of the level of financial and economic security of the enterprise data must be accompanied by in-depth analysis of individual aspects of financial-economic activity of the enterprise (solvency analysis, analysis of creditworthiness, analysis of return on capital etc.). You should consider the increased threats that are associated with the so-called «non-economic effects» for the company.

Key words: enterprise, financial security, financial risk, evaluation of financial and economic security of the enterprise.

Постановка проблеми. В новітніх умовах, які характеризуються значною економічною турбулентністю, принципово важливо для будь-якого підприємства організувати функціонування в стані належної фінансово-економічної безпеки. В свою чергу, одним із ключових питань підтримки належного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства

є здійснення своєчасного моніторингу та оцінки цього рівня. Однак, традиційні (стандартні) методи такої оцінки не завжди придатні до застосування в умовах фінансово-економічної кризи. Зокрема, слід врахувати фактор часу, який в умовах нестабільності може чинити істотний вплив на загострення стану фінансово-економічної безпеки підприємства. Відтак,

проблема пошуку критеріїв та інструментів оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, що функціонує у нестабільному економічному середовищі, представляє значну методологічну, науково-практичну та прикладну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вироблення науково-методичних основ оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємств висвітлено у наукових працях Бабіної Н. О., Бобришевої-Шкарлет Т. О., Грунина О. А., Захаріна С. В., Коваленка Д. І., Ляшенко О. М., Шкарлета С. М. та інших науковців [1–8]. Однак наявні науково-методичні положення ґрунтуються в основному на застосуванні підходів оцінювання фінансово-економічної безпеки, що використовують переважно кількісні методи (можливості яких, не дивлячись на універсальність, є все-таки обмеженими). Традиційні методики оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки не завжди придатні до застосування в станах значної економічної нестабільності (у т.ч. в умовах фінансово-економічної кризи та нестабільності).

Формулювання мети статті (постановка завдання) — висвітлити результати наукових досліджень щодо розробки методичних підходів до визначення оцінки (оцінювання) рівня фінансово-економічної безпеки підприємства в умовах нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Фінансово-економічна безпека підприємства вченими-економістами тлумачиться як стан захисту підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз (небезпек) фінансового характеру, що дозволяє такому підприємству здійснювати нормальну фінансово-економічну діяльність (тобто діяльність у заздалегідь визначених параметрах) [5; 6]. В умовах економічної нестабільності різко загострюється проблема підтримки нормального функціонування підприємства, у тому числі і його фінансово-економічної діяльності. Фінансово-економічна безпека підприємства з позицій динаміки може бути представлена як безперервний процес: моніторинг фінансового стану; діагностика та оцінка складових фінансового стану; виявлення небезпек (загроз), які можуть призвести до погіршення рівня фінансово-економічної безпеки; вироблення управлінських рішень, спрямованих на захисту або протидію негативним впливам; вжиття заходів з попередження загроз у майбутньому. Об'єктивне оцінювання стану фінансово-економічної безпеки підприємства відіграє важливе значення в системі підтримки його нормального функціонування.

Провідними у визначенні основних показників фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний, циклічний, системний, інфраструктурний, кластерний та процесний підходи, які широко

описані у спеціальній навчальній літературі та науково-методичних публікаціях [5; 7]. Згідно позиції Н. О. Бабіної, в процесі аналізу фінансово-економічної безпеки та вироблення пропозицій щодо підвищення її рівня необхідно використовувати переважно економіко-математичні методи дослідження складних систем, серед яких провідними є: метод експертних оцінок, методи регресійного і дисперсійного аналізу, методи експоненціального згладжування, методи теорії нечітких систем (зокрема, методи кластерного і дискримінантного аналізу), методи багатofакторного статистичного аналізу [1, с. 230]. На нашу думку, на основі використання економіко-математичних методів доцільно розробити єдиний кількісний критерій фінансово-економічної безпеки, а також методики його визначення. В той же час слід врахувати, що стандартні економіко-математичні методи оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства не завжди придатні до застосування в умовах економічної нестабільності.

Для формалізованої оцінки рівня фінансово-економічної безпеки підприємства можуть використовуватися різні методи: експрес-аналіз, моделювання, регресійний аналіз, експертних оцінок, трендовий тощо.

На наш погляд, в умовах економічної нестабільності доцільно застосовувати методи, які дають можливість комплексного оцінювання поточного стану фінансово-економічної безпеки, а також мають властивість вироблення певного прогнозу. Одним із таких методів є побудова алгоритмічної моделі. Алгоритмічна модель оцінювання стану фінансово-економічної безпеки передбачає послідовне виконання наступних процедур: 1) здійснення поглибленого фінансового аналізу стану та результативності діяльності підприємства; 2) формування інформаційної бази прикладного дослідження (передбачає аналіз ключових показників та визначення їхніх граничних значень); 3) розробка економетричної моделі оцінювання впливу різних факторів на інтегральний показник рівня фінансово-економічної безпеки підприємства; 4) прогнозування стану фінансово-економічної безпеки підприємства; 5) тлумачення отриманих результатів (ідентифікація рівня фінансово-економічної безпеки на основі методу нечітких множин); 6) вироблення пропозицій (проекту рішення).

З теоретичної точки зору, загострення стану фінансово-економічної безпеки виникає внаслідок ухвалення неадекватних управлінських рішень, зокрема щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів. Така ситуація можлива, приміром, у разі відсутності (або запізнення) реакції керівників підприємства на наявні економічні загрози та виклики. Збільшення економічних загроз (небезпек), відсутність

адекватної реакції на них, може призвести до дестабілізації фінансово-економічної діяльності підприємства, і як наслідок — до втрати платоспроможності та банкрутства. При цьому слід враховувати, що вплив загроз (викликів) відчуває на собі кожне підприємство. Такі загрози виникають внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин. Однак в процесі управління підприємством важливо підтримувати рівень фінансово-економічної безпеки у нормальному стані. Стан фінансово-економічної небезпеки матиме місце, коли підприємство «поглинає» фінансові ресурси без погашення власної кредиторської заборгованості, при цьому джерела доходів не дозволяють фінансувати поточну та перспективну діяльність. Загрозливим є стан, коли підприємство «поглинає» ресурси контрагентів, своїх працівників, акціонерів та інших суб'єктів ринку, допускає нарощування податкового боргу.

На цій теоретико-методологічній основі С. М. Шкарлет розробив методику прогнозування фінансово-економічної безпеки підприємства, акцентуючи увагу на економічному змісті часу (часового критерію) в реакції на економічну небезпеку підприємства при прийнятті управлінських рішень [8, с. 185]. У формалізованому вигляді запропонований критерій прогнозування стану фінансово-економічної небезпеки відображається як цільова функція, що залежить від часу виявлення та подолання небезпечних тенденцій у фінансово-господарській діяльності підприємства [2, с. 120]:

$$K_i = f(T), \quad (1)$$

де K_i — імовірна можливість виникнення стану економічної небезпеки;

T — загальний часовий інтервал діагностики економічних загроз і небезпек та формування керівної стабілізаційної реакції підприємства.

При цьому загальний час (часовий інтервал), що проходить від виявлення економічних загроз (небезпек) до формування управлінського рішення щодо стабілізації фінансово-економічного стану підприємства є множиною певних аргументів із сфери визначення функції імовірної можливості виникнення стану фінансово-економічної безпеки [2, с. 121]:

$$T = \{T_1, T_2, T_3, T_4, T_5\}, \quad (2)$$

де T_1 — часовий інтервал виявлення економічної загрози щодо виникнення кризового стану в діяльності підприємства;

T_2 — часовий інтервал запровадження заходів потенційного попередження перетворення певної загрози у незадовільний стан фінансово-економічної безпеки;

T_3 — часовий інтервал фактичної ідентифікації стану загрози;

T_4 — часовий інтервал спізнання щодо початку прийняття управлінських рішень для нейтралізації

загрози та виникнення кризового стану діяльності підприємства;

T_5 — часовий інтервал подолання фінансово-економічної загрози.

В останні роки фахівці відмічають наростання загроз, які пов'язані з так званими «неекономічними впливами» на роботу підприємства (рейдерські атаки, блокування роботи, «чорний піар», розповсюдження недостовірної інформації, у т.ч. з використанням ЗМІ тощо). Тому, з урахуванням наведеного, сучасна концепція підтримки фінансово-економічної безпеки підприємства має передбачати необхідність вжиття заходів, спрямованих на захист фінансово-економічних інтересів підприємства при здійсненні як операційної (поточної) діяльності, так і у взаємовідносинах із зовнішнім середовищем, у тому числі ринковим та позаринковим сегментами. Отже, система підтримки належного стану фінансово-економічної безпеки підприємства має включати не лише захист організації від традиційних фінансово-економічних загроз, а й захист інтересів організації у взаємодії з громадськістю; підтримка інтересів організації у системі державного, регіонального та місцевого управління; управління ефективністю та безпекою інвестиційної діяльності (включаючи правовий захист інвестицій, фізичний захист об'єктів інвестування тощо); забезпечення високого рівня правового захисту фінансово-економічних інтересів організації; забезпечення фізичної безпеки майна та співробітників організації; підтримку високої ефективності експлуатації економічних та фінансових ресурсів організації; організація захисту комерційної таємниці з використанням сучасних технологій зберігання та розповсюдження інформації; управління безпекою фінансування організації (за рахунок різних джерел) [1; 5; 7].

Професор С. Захарін зробив висновок щодо важливості раціонального використання інтелектуального капіталу в системі підтримки фінансово-економічної безпеки підприємства, справедливо наголошуючи на необхідності вжиття заходів із захисту інтелектуального капіталу та інтелектуальної власності підприємства за допомогою економічних, фінансових, правових, організаційно-адміністративних та фізичних інструментів підтримки безпеки [4, сс. 10–14].

Оригінальні узагальнення зробив О.С. Грунін, який розглядає систему забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства у формі графічних зображень комплексних принципівих моделей забезпечення безпеки персоналу фірми, основних фондів, конфіденційної інформації, елементами яких є: об'єкт безпеки, об'єкт загроз, джерела загроз, загрози, засоби захисту та ін. [3, с. 85].

На нашу думку, перспективним є підхід щодо комплексного застосування різних методик оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства. Це особливо важливо, коли підприємство здійснює диверсифіковану діяльність, працює на різних ринках, а різні продукти знаходяться на різних стадіях життєвого циклу.

Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, на нашу думку, має супроводжуватися даними глибокого аналізу окремих сторін фінансово-економічної діяльності підприємства (аналіз платоспроможності, аналіз кредитоспроможності, аналіз рентабельності капіталу тощо). В той же час слід врахувати, що в умовах економічної нестабільності результати вказаного аналізу є завжди «застарілими», оскільки відображають стан підприємства на певну дату, яка вже минула.

Окрім того, оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки має доповнюватися аналізом різних складових діяльності підприємства (у тому числі позаекономічного характеру). Основну увагу слід приділяти вивченню фінансових умов господарських договорів (угод, контрактів). Приміром, в умовах зовні нормального фінансово-економічного стану підприємства йому може загрозувати кризовий стан внаслідок відчуження основних засобів, що перебувають у заставі відповідно до умов кредитної угоди.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Провідними у визначенні основних показників фінансово-економічної безпеки господарюючого суб'єкта є ресурсний, циклічний, системний, інфраструктурний, кластерний та процесний підходи. Для формалізованої оцінки рів-

ня фінансово-економічної безпеки підприємства можуть використовуватися різні методи: експрес-аналіз, моделювання, регресійний аналіз, експертних оцінок, трендовий тощо. В умовах економічної нестабільності доцільно застосовувати методи, які дають можливість комплексного оцінювання поточного стану фінансово-економічної безпеки, а також мають властивість вироблення певного прогнозу. Одним із таких методів є побудова алгоритмічної моделі.

Загострення стану фінансово-економічної безпеки виникає внаслідок ухвалення неадекватних управлінських рішень, зокрема щодо залучення та раціонального використання фінансових ресурсів. Запропоновано до використання методики прогнозування фінансово-економічної безпеки підприємства на основі фрахування фактору часу (часового критерію), протягом якого має відбуватися реакція керівництва підприємства (у формі ухвалення та впровадження управлінських рішень) на загрози фінансово-економічного характеру.

Оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства має супроводжуватися даними глибокого аналізу окремих сторін фінансово-економічної діяльності підприємства (аналіз платоспроможності, аналіз кредитоспроможності, аналіз рентабельності капіталу тощо). Слід враховувати наростання загроз, які пов'язані з так званими «неекономічними впливами» на роботу підприємства.

У подальшому пропонується виконати наукові дослідження з питань вироблення перспективних підходів, методів та прийомів оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки підприємства в залежності від характеристик його діяльності (вид діяльності, галузь, розмір, стадія життєвого циклу тощо).

Література

1. Бабіна Н. О. Сучасні технології підтримки економічної безпеки у корпорації / Н. О. Бабіна // Новітні технології корпоративного менеджменту в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій [колективна монографія] / за ред. д. е. н. С. В. Захаріна. — К.: КНЛУ, 2014. — С. 226–236.
2. Бобришева-Шкарлет Т. О. Ознаки і критерії кризових явищ у підприємницькій діяльності / Т. О. Бобришева-Шкарлет // Економіка та підприємництво [Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів]. — К.: КНЕУ, 2001. — Вип. 6 / Відп. ред. С. І. Дем'яненко. — С. 118–125.
3. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. — СПб.: Изд-во «Питер», 2002. — 160 с.
4. Захарін С. В. Формування та використання інтелектуального капіталу в системі підтримки економічної безпеки підприємства / С. В. Захарін // Проблеми науки. — 2012. — № 7. — С. 9–15.
5. Коваленко Д. І. Особливості управління фінансовою безпекою на підприємстві / Д. І. Коваленко, В. В. Диба // Міжнародний науковий журнал. — 2015. — № 2. — С. 49–54.
6. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения [монографія] / Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. — К.: Либра, 2013. — 280 с.
7. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] / О. М. Ляшенко. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. — 400 с.
8. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект [монографія] / Шкарлет С. М. — К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. — 436 с.

References

1. Babina N. O. Suchasni tekhnologhiji pidtrymky ekonomichnoji bezpeky u korporaciji / N. O. Babina // Novitni tekhnologhiji korporatyvnogho menedzhmentu v umovakh suchasnykh socialjno-ekonomichnykh transformacij [kolektyvna monoghrafija] / za red.d.e.n. S. V. Zakharina. — K.: KNLU, 2014. — S. 226–236.
2. Bobrysheva-Shkarlet T. O. Oznaky i kryteriji kryzovykh javyssh u pidpryjemnyckij dijalnosti / T. O. Bobrysheva-Shkarlet // Ekonomika ta pidpryjemnyctvo [Zb. nauk. pracj molodykh uchenykh ta aspirantiv]. — K.: KNEU, 2001. — Vyp. 6 / Vidp. red. S. I. Dem'janenko. — S. 118–125.
3. Ghrunyn O. A. Ekonomycheskaja bezopasnostj orghanyzacyy / O. A. Ghrunyn, S. O. Ghrunyn. — SPb.: Yzd-vo «Pyter», 2002. — 160 s.
4. Zakharin S. V. Formuvannja ta vykorystannja intelektualnogho kapitalu v systemi pidtrymky ekonomichnoji bezpeky pidpryjemstva / S. V. Zakharin // Problemy nauky. — 2012. — № 7. — S. 9–15.
5. Kovalenko D. I. Osoblyvosti upravlinnja finansovoju bezpekoju na pidpryjemstvi / D. I. Kovalenko, V. V. Dyba // Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal. — 2015. — # 2. — S. 49–54.
6. Kozachenko A. V. Ekonomycheskaja bezopasnostj predpryjatyja: sushhnostj y mekhanizm obespechenija [monoghrafija] / Kozachenko A. V., Ponomarev V. P., Ljashenko A. N. — K.: Lybra, 2013. — 280 s.
7. Ljashenko O. M. Konceptualizacija upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju pidpryjemstva: [monoghrafija] / O. M. Ljashenko. — Lughansjk: vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2011. — 400 s.
8. Shkarlet S. M. Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva: innovacijnyj aspekt [monoghrafija] / Shkarlet S. M. — K.: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007. — 436 s.